

תרגילי סדר

יופי תירוש*

תרגילי סדר

יופי תירוש

"היום אנחנו לא לומדים, היום אנחנו עושים רק תרגילי סדר"¹

ההכרזה הזאת, של המורה לדקדוק ב-KIND OF, המחזה של אופירה הניג בשיתוף אחרים, נראית סתמית ויומיומית, אבל היא שקרית. מיתממת. תרגילי סדר הם לימוד אמיתי, אולי הלימוד המשמעותי ביותר מבחינתה של מערכת החינוך שהמחזה פורש לפנינו. כדי שלימוד יהיה אפקטיבי, יחלחל לרבדים העמוקים ביותר של התלמידים, עליו למוסס את המגננות שלהם, לנטרל את מודעותם לכך שאנחנו ברגעים של למידה, את החשד. לכן הוא משים עצמו חלול, שולי, "רק". רק תרגילי סדר. עניין אסתטי! לא צריך ללמוד. אפשר לא לחשוב על כלום, להשתעמם, כל עוד זזים לפי ההוראות.

הצגת תרגילי סדר רפטיביים, על חשבון זמן של מה שנחשב "לימודים", כעניין סתמי, נטול ערך לימודי, מתאפשרת בתרבות שבה הגוף נחשב טבע, נטול תבוניות, פראי ודורש ריסון ושליטה, כאשר השפה, שהתפקיד שלה כזירה מרכזית בעיצוב האידאולוגי של התלמידים במחזה הוא תפקיד מפורש וגלוי - נתפסת כתרבות, כביטוי למחשבה ודעת. השפה היא מותר האדם. מקריאה בלבד של המחזה אי-אפשר ללמוד על התפקיד המרכזי שיש לגוף בחינוך התיכוני - זה רובד שנפרש רק דרך הצפייה בביצוע הבימתי של המחזה, על עבודת הגוף הדקדקנית של השחקנים, והיחסים וההיררכיות הנפרשים בו, שדומה שאין רגע חופשי מהם. היררכיות בין גופים המצייתים לחזון הלאומי לבין גופים חריגים ומסוכנים. אולם, הצפייה במחזה גם ממקדת את תשומת ליבה של הצופה בפוליטיות הטקסטואלית: זו שעוסקת במאבק על שמות מקומות בחיפה, בין העברית לערבית, של תפיסות של זהות לאומית, של שפות מותרות ואסורות, נלחשות בהיחבא או נאמרות בקול רם?² גם בהצגה, הגוף לכאורה פשוט קורה, ייצוג טבעי של תפקידים, יחסי כוח, מהויות מיניות, דתיות, גילאיות. הוא לא מקבל טיפול ישיה.

הצפייה במחזה כרוכה בפעולה מתמדת של הצופה, בלתי-נשלטת כמעט, של מתיחת קו בין אז לעכשיו, בין זרעי החינוך הישראלי בעשורים הראשונים של המדינה לפירותיו העכשוויים, בסוף העשור השני של המאה ה-21. בדברים שלהלן אנסה למתוח חלק מהקווים הללו. מחברה צעירה שמספרת לעצמה שהיא אור לגויים, צודקת תמיד על רקע קורבניותה התמידית. חשדנית - ובמידה רבה של צדק - כלפי מחרבים ומהרסים פוטנציאליים, מבית ומחוץ, אל חברה שבה קצינים וחיילים מוזמנים לשיעורים ולשיחות

1 אופירה הניג "KIND OF", בעמ' 16.

2 אילן סבן "קול (דו לשוני) בודד באפלה? בעקבות בג"צ 4112/99 עדאלה נ' עיריית תל אביב יפו" עיוני משפט כז(1) 109 (2003).

מוטיבציה בבתי הספר התיכוניים, ומקבלים גישה לתלמידים כמשאב מיונים של מועמדים לגיוס. חייל שיורה בחשוד מנוטרל הופך לילד של כולנו, וצוערות בקורס קצינים בבה”ד 1 אינן מוחות או שואלות כאשר הן מושבות מאחורי מחיצה בהרצאה של קצין דתי. המנהל נוזף באב בשיחה על בתו שלובשת מכנסיים מקום שבת חייבות ללכת עם חצאית, ועל העובדה שהיא כותבת ביד שמאל. עוד חריגות בלתי-נסבלות של הגוף. עם זאת, אלה חריגות שמוצגות כעניין שולי. הוא תמיד שולי כשמדובר בצד שצריך להתיישר לפי הנורמות הללו. זה האבסורד. מה את עושה ביג דיל, תתחשבי, מה כבר ביקשתי. אבל הציות הוא קריטי. זה ציות לנורמות שמוצגות ככאלה שאינן אסורות מתוקף העובדה שהן רע אינהרנטי, אלא כעניין של קונווציה, של פעולה קולקטיבית. כמו הציווי לנסוע דווקא בצד ימין של הכביש, שאין בו איזה ערך כשלעצמו מלבד שחיוני שכולם ייסעו באותו צד של הכביש. ”את שם, היכנסי לקו!”³

במחזה יש רגעים רבים של ציווי על התלמידים להגיד בקול רם. לחזור על המילים. לשון. ”אפשר לרשום גם סיסמאות חדשות שלמדתם”⁴, מציעה-מצווה המורה. ”אפשר” היא מילה שמציעה פתיחות, בחירה. היא עומדת בניגוד מובהק לסיסמאות. מה שלא מדובר הוא, שוב, שליטה שמתחזה כמרחב של בחירה, של הצעה. ”תגידי ניצחון, תגידי שוב, תגידי באנגלית”⁵ הלשון, על כל החורים שבה וריבוי המשמעויות, עדיפה על השתיקה ועדיפה על פעולות הגוף שאינן בעלות פשר מילולי. למשל, השיעול של המורה להיסטוריה. המורה להיסטוריה נכנס לכיתה מיד אחרי מלחמת ששת הימים, ואומר ”שאסור להחזיק את השטחים שנכבשו, שזה הסוף של המדינה”⁶ הוא משתעל. כרונית. דומה שזו המחאה של הגוף, ביטוי ויסרלי של מחנק, של מצוקה, של גירוי בגרון. השיעול הוא הייצוג הלא נשלט של הפרעה הפוליטית. כאילו הגוף לא יכול לסבול את המציאות פוסט ששת הימים, וזו דרכו להתמודד, לנסות להקיא אותו מתוכו. קהילת בית הספר לא יכולה לעמוד בשיעול הזה, מן הסתם כי אנשיו מבינים בדיוק מה הוא מסמל. השיעול הופך את המורה להיסטוריה ל”יהודון חלש ועלוב”⁷ כפי שמצהירה כתובת על קיר בית הספר. הילדים במשחק הקלאס שלהם מחקים אותו, באמצע לוח הקלאס חייב כל משחק להשתעל, כמו לעבד דרך גילום את הקושי שבשיעול של המורה. זה שיעול שהוא בלתי-נסבל בגלל חוסר היכולת לפענח אותו כטיעון, כאמירה שיש לה פשר ברור, לקסיקלי, רפרנט, מסומן. ההפרעה של הגוף היא בלתי-נסבלת אם איננה ניתנת לפיענוח. המספרת חייבת לדעת למה המורה להיסטוריה משתעל. היא אוהבת אותו ושונאת אותו. ”הוא ריגש אותי עם כל משפט שאמר ודחה אותי עם השיעול שלו. הקול הזה של השיעול, הכחוח הזה [...] אני לא אשכח אותו אף פעם”⁸

גם פגם הדיבור, מוטיב חוזר במופעים שונים במחזה, הוא סוג של התנגדות של הגוף של שיעול. ביטוי לא מודע של התנגדות.

3 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 16.
4 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 16.
5 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 20, 22.
6 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 20-21.
7 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 25.
8 הניג, לעיל ה”ש 1, בעמ’ 24.

המחזה רווי חשד בשפות אחרות מלבד העברית. אסור לשמוע שירים בלועזית בבית הספר המורה הקורא בגרמנית מותקף באלימות. היידיש מתחמקת פנימה, גם היא כהפרעה בסדר. לימוד ערבית בבתי הספר הממלכתיים הוא נושא למאבקים והשתדלויות של אלה שחזונום הוא חזון של אזרחות שוויונית בישראל, ושל השתלבות במרחב המזרח תיכוני בתנאים של כבוד הדדי ושיתוף פעולה תרבותי ומדיני. אבל ההצדקה ללימוד ערבית בבית הספר שבמחזה היא הפוכה בתכלית מפתחות והשתלבות. היא לצרכי שליטה, לשימוש של כוחות הממשל הצבאי או הכוח הכובש. המשפטים שנלמדים הם כולם ציוניים ביחס לגוף. "בוא הנה. תביא תעודת זהות. שב על הרצפה. אסור לדבר. לך מכאן. ידיים למעלה או שאני יורה בך. פתח את הדלת!" ואז שוב. ושוב. לא רק בתוכן המשפטים, גם במתודת הוראת הערבית הגוף הוא מרכזי. תרגילי הלשון של המורה לערבית נעשות במחוות אצבע. למעלה, למטה. יופייה של הערבית הספרותית בהגיותו של השמש מתעמעם בערבית המדוברת, המצווה, זו שגם כלבים מבינים גם בלי להבין שפה ממש.

החשד והעוינות הרווחים בבית הספר כלפי שפות מלבד עברית, בשל הגלותיות שלהן (יידיש וגרמנית) או הקוסמופוליטיות (אנגלית), כמו גם היחס האינסטרומנטלי לערבית, אינם מצליחים להעלים את השפות האלה מלשונם ומחיהם של התלמידים והמורים. השפות צצות שוב ושוב, תוך עירוב של משיכה ודחייה כלפיהן. יוסי, ילד חדש ששחק בימיו הראשונים בבית הספר. שתיקתו הייתה בלתי-נסבלת ועצבנה את הילדים. השתיקה העלתה את חשדם שהוא בא מארץ אחרת. מהתלה משפילה, שקית מים שהונחה על הכיסא שלו וגרמה לו להיראות כמי שהשתין במכנסיים, סילקה אותו מבית הספר בבושת פנים. הוא נעלם לבלי שוב. לימים, מסטודנט חדש שותק, שנחשד בגלותיות, הפך ד"ר לבלשנות שדובר חמש שפות, כמו סיפק תשובה ניצחת לניסיונות הצמצום הלשוני מצד מערכת החינוך של נעוריו.

הצפייה במחזה KIND OF מלווה תחושת מחנק ואי-נוחות. זיכרונות הילדות והנעורים, הם זיכרונות קונקרטיים וגדושים, כמעט עד זרא. הטכניקות של מערכת חינוך של מדינה שנדמה שהיא תופסת את המשימה של כינון ממלכתיותה, כזו העוברת דרך בתי ספר שעל תלמידיהם להפנים את תפקידם בבניית האומה כקודם, ואף מוחק, כל נתיב אפשרי אחר של חיים של שגשוג ומשמעות. עליהם להיות מחויבים ומסורים, מעוצבים כחלק מפרויקט הלאום החזק, עם הסגולה, המתאפיין בלכידות תרבותית ואידיאולוגית, במודעות אקוטית להיסטוריה הגלותית והנרדפת שלו - היסטוריה שהיא בה בעת מודחקת וכזו שהיא קרדום לחפור בו. מצד אחד, אסור לקרוא ספרים בגרמנית, אסור להיות בעל מאפיינים גלויים, למדניים, קוסמופוליטיים. אבל בה בעת, הפרעות והרדיפות שעבר העם היהודי טרם ריבונות מכשירים את ההתרכזות בכוח הזרוע, ואת קידוש העוצמה הצבאית והאחידות הרעיונית. מנהל בית הספר, מדווחת המספרת, צועק על אביה "שאני מתייחסת להיסטוריה של השואה כמו אל אגדת ילדים וככה אף פעם

לא אפנים שהעולם כולו רוצה להרוג אותנו.¹⁰

אולם, המשימה הפדגוגית הזאת מתגלה במחזה שוב ושוב כמתעתעת ומאתגרת, רוויית סתירות פנימיות. מדיניות פדגוגית ופרקטיקות בית ספריות יומיומיות, שאינן מודות בכוונות ובערכים שבבסיסן. המערכת החינוכית נדרשת לווסת ולבקר בקפידה את התחרות על תשומת ליבם של התלמידים, בין פרדיגמות מתחרות: זו ההומניסטיות והאוניברסלית, המחלחלת לחייהם כמעט להכעיס. לעומת זו הפרטיקולרית, צרת האופק במתכוון, כעניין הגנתי שנתפס כחינוכי לגיבוש אומה. האתגר נגלה במחזה שוב ושוב: איך לרסן את האוניברסלי מבלי לחשוף עד כמה האוניברסלי מפחיד, עד כמה האפשרויות והפתיחות שהוא מציע מאיימות על חברה שמבקשת לגבש את זהותה דרך פרטיקולריות והתבדלות. הדרך לא לחשוף את הפחד מפני האוניברסלי היא אכן להדק ולצמצם אותו, אבל בלי לדכאו לחלוטין. ממש כמו המשימה המתעתעת של מציאת נוסחת האיזון בין היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית וגם מדינה דמוקרטית, האוניברסלי והפרטיקולרי מצויים במאבק מתמיד. המספרת מספרת על האזנתה ל-Imagine של ג'ון לנון מתוך משיכה להבטחתו האוניברסליסטית של עולם ללא גזענות, מלחמות דת, או שבטיות, תוך שהנערה הנמשכת למוזיקה הזאת צריכה להשתיק בתוכה את הקולות מבחוץ שלועגים לה כנאיבית, מאשימים אותה בקלישאות. היא יכולה לצרוח את המילים באוטו ולהרגיש שהיא מבינה אותן לעומקן, אבל לבד, בלי שאחרים שומעים. גם הריקוד לצלילי השיר הזה אפשרי לבד. ואם כבר השיר מושר ומנוגן בחברה, זה נעשה בתנאים מכווצים את הבטן של אלימות כופה על הפסנתרן-זמר. קשה לדמיין ביצוע של השיר הזה שנוגד יותר את רוח החופש וכבוד האדם שלו, שחותרת תחת ההומניזם העמוק שלו.¹¹

זיכרון אישי: בשיעור הראשון בכיתה ו', המחנכת דיברה על כך שאנחנו כבר גדולים, אחראים, ושתהיה לנו יותר עצמאות לימודית. ישבתי בשורה הראשונה. את עיניה של המחנכת צדה המחברת שלי. זאת הייתה מחברת עם שורות המיועדות לתרגול כתיבת אנגלית. שני קווים קרובים זה לזה, עם רווח גדול בין השורות שהן יוצרות. לב האות בתוך הקו, כדי שהתלמידה תפנים את המיקום הנכון של החריגה למעלה מחוץ לשורה של ה-f, ולמטה של ה-y. זה לא היה שיעור אנגלית, אבל אימא שלי שכחה, או לא הספיקה, לקנות לי מחברות לשנת הלימודים החדשה, ולכן זאת המחברת שנאלצתי, בתסכול, להביא אתי ליום הראשון. ”במסגרת העצמאות החדשה שלכם, כבר לא נקפיד אתכם על מחברות חשבון, עברית או אנגלית. הנה”, אמרה בעודה מרימה את המחברת שלי ופותחת אותה מול הכיתה, ”תראו את יופי. לה למשל נוח יותר לכתוב במחברת אנגלית, למרות שאנחנו לא בשיעור אנגלית”. עברו מאז כארבעים שנה. זיכרון ההימצאות בין המצרים, בין החופש לבין השליטה, בין החיזוק לכאורה, לבין הביוש, לא עזב אותי.

בחשבון כולל, הפרטיקולרי, המקומי, יוצאים כשידם על העליונה. אומנם מתוך תלמידי

10 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 31.

11 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 26.

הכיתה שבמרכז המחזה צומחים בלשן שדובר חמש שפות ("בבית הספר אסרו עלינו לשמוע שירים בשפות אחרות"¹²), ומחזאית שספק אם המחזה שכתבה היה מקבל מימון לפי חוק הנאמנות בתרבות המונח בעת כתיבת הטקסט הזה על שולחן הכנסת.¹³ אבל מהכיתה הזאת יצאו גם "נערי גבעות". נדמה שניצחונם של הפרטיקולרי וה- parochial היום בישראל הולך ומסתמן כניצחון מוחץ. הנערים והנערות בכיתה מצייתים בהתמסרות, בלי לשאול שאלות, לפרויקט עיצוב האזרח החייל, האזרחית שהיא מסוג הנערות שאומנם לא יודעים את שמן, אך צמתן הולכת עם הלוחם לאורך כל הדרך, ואחרי הפגישה המיוחלת בסוף המלחמה היא תהפוך לרעיה ואם מסורה, וכמובן יפה עדיין.¹⁴ "תמשיכו לצעוד לכם, אימהות ואבות העתיד"¹⁵ רק ממרחק הזמן, כמה עשורים אחרי התיכון, מסוגלת המספרת במחזה לשאול דרך זיכרונותיה שאלות על מה שהיה שם. לנסות לעבד את תנאי האפשרות לשיתוף הפעולה המוחלט הזה, להפנמת הערכים ולסכסוך הפנימי עם הדחפים למרוד בהם, לא לציית להם, לפקפק.

אבל בעידן שבמחזה, שליטת הפרטיקולריזם מתהדקת מתוך כך שהוא מדמה עצמו אדיש, שווה נפש, איתן וחסין בצדקתו אל מול הבזקים של קוסמופוליטיות. הוא מעלה מינחה לפתיחות, לאוניברסליות. מידה מסוימת שלה לא תזיק, להיפך - היא תעצים את הלגיטימיות. קצת תרבות, קצת שירה, קצת מורים גלותיים, מאפשרת להציג את הפרויקט הלאומי כפתוח, כיכול לתחרות. התלמיד יפתח: "אני? פלבאי? אני יודע לנגן שוברט"¹⁶.

כיום, לעומת זאת, כבר לא מרגישים קובעי המדיניות החינוכית, וקובעי מדיניות בכלל, צורך להעמיד פנים שהם פתוחים לעולם, לרעיונות מתחרים, לתרבויות חיצוניות. חסימת ארגוני חברה אזרחית מכניסה לבתי הספר ולצה"ל נחשבת מעשה ראוי ופטריוטי. יתרה מכך, הוא חיוני. לא רק שאין להתנצל על ההשתקה, אלא שהיא צו השעה. מעשה חיוני ואחראי. בשנת 1953 יש לשער שרעדו קולמוסיהם של שופטי בג"ץ כאשר החליטו שצו הסגירה לשבועיים שהוטל על העיתונים "קול העם" ו"אל-איתחאד" הוא בבחינת חריגה של שר הפנים מסמכותו.¹⁷ אין זה מספיק שהעיתונים הרגילו מאוד את הממשלה במאמרי המערכת שלהם, שהציגו את מדיניותה כמדיניות אנטי-סובייטית. שופטי בג"ץ לא הסתפקו בקביעה אד-הוק שסגירת העיתונים הייתה חריגה מסמכות, אלא שגם טרחו לנסח מבחן משפטי למקרים עתידיים: רק ודאות קרובה לסכנה ממשית לשלום הציבור תצדיק סגירה כזאת. אמירותיו של המורה להיסטוריה,¹⁸ שהוא מעין גרסה מוקדמת של סגן הרמטכ"ל יאיר גולן, לפיהן גם שחורים הם בני אדם, נתקלות בהקעה מצד תלמידים ומורים במחזה. בשלהי 2018, סטודנטית אמריקנית-פלסטינית שאשרת הכניסה שקיבלה ללימודים בישראל נשללה ממנה בהגיעה לנמל התעופה בן

12 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 33.

13 תזכיר חוק התרבות והאמנות, התשע"ט-2018 (להלן "חוק הנאמנות בתרבות").

14 ניצה ברקוביץ "אשת חיל מי ימצא? נשים ואזרחות בישראל" סוציולוגיה ישראלית ב-277 (1999).

15 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 34.

16 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 23.

17 בג"ץ 73/53 חברת "קול העם" נ' שר הפנים, פ"ד (2) 871, 884-885 (1953).

18 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 35.

גוריון בשל תמיכתה בחרם על ישראל, כבר לא עמד לזכותה מבחן הוודאות הקרובה. התיקון לחוק הכניסה לישראל משנת 2017, המכונה "חוק החרם" מסמיך את המדינה לשלול אשרה ממי שקורא לחרם על ישראל.¹⁹ לא מי שמסכן את שלום הציבור באופן ודאי, ואפילו לא מי שמחרים. די בכך שהוא קורא לחרם. פסק הדין המאשר את החלטת הפסילה, מאת בית המשפט המחוזי, ופסק דינו של בית המשפט העליון, המורה להכניס את הסטודנטית לישראל, על אף תוצאותיהם המנוגדים, סומכים את ידיהם ללא סייג על התכלית שבבסיס חוק החרם. זו איננה ביקורת שראוי שתישמע, מטעים בית המשפט המחוזי. ובג"ץ, מתוך שהוא בודק אם התקיימו בעותרת עילות החוק, כמו מאשש את תוקפן החוקתי.²⁰

הכלת ההתנגדות כדרך לנכס אותה ולנטרל אותה איננה תופעה חדשה. במשך שנים רבות, צה"ל נהג להזמין את גדעון לוי להרצאות ולשיחות עם חייליו ומפקדיו. כמות התפקידים המבצעיים הפתוחים היום לנשים היא חסרת תקדים, ועולה בהתמדה. כך גם שיעורן ומספרן המוחלט של קצינות בדרגים הגבוהים, המיועדות לאפיקי קידום שבהן יגיעו, לפי התוכנית, אף גבוה יותר. הפתיחות לכאורה, המעלה על נס את דגל המחויבות לרעיונות אוניברסליים של צדק ושוויון, כולל שוויון בין המינים, ולמניעת הטרדות ותקיפות מיניות, מאפשרת לצה"ל ולרבני המכינות הדתיות לטעון שלא כצעקתה. בתשובה לראיות מוצקות, מצטברות והולכות, על הגבלות לבוש יצירתיות, משפילות ומופרכות על חיילות, טוענים צה"ל ורבני המכינות הדתיות שמדובר במקרים שוליים, אנקדוטות חסרות חשיבות, דיווחים מוגזמים, או תפוחים רקובים.²¹

גם לתשובות הללו אנחנו עוד צפויים להתגעגע. הן אומנם מקטינות את חשיבות הדיווחים על הפגיעה בכבוד האדם של חיילות ובחירותן ומכחישות את עוצמת התופעה, אך הן עדיין אפולוגטיות לגביה. בבסיס ההכחשה שמדובר בתופעת עומק מונחת ההסכמה שהגבלות כאלה אינן ראויות, הן תקלה. מובלעת בהן, גם אם לא ברמת התחכום והמודעות שבה מנוסח הרעיון הזה, התובנה שהגבלות הלבוש והגבלות התפקידים לנשים בשל מינון, הן עצמן מתייחסות לחיילת דרך מיניותה, ולכן מהוות הטרדה מינית, תובנה שביטאו, בסוגות שונות, צבי טריגר ודניאלה לונדון-דקל.²²

אולם, יותר ויותר תגובות ממסדיות לכללי הצניעות וההפרדה המתבססים בצה"ל כבר אינן אפולוגטיות או מקטינות את עוצמת התופעה. הן לא שותפות להסכמה הערכית

19 חוק הכניסה לישראל (תיקון מספר 29), התשי"ב-1952.
20 עמ"נ (ת"א) 11002-10-18 Lara Alqasem ואח' נ' מדינת ישראל (פורסם בנוב, 12.10.2018); בר"מ 7216/18 Lara Alqasem נ' משרד הפנים- רשות האוכלוסין וההגירה (פורסם בנוב, 17.10.2018).
21 ראו למשל, אור קשתי "הפרדה בפינת עישון ואיסור על בגדים קצרים: מפקדים בצבא מאמצים חוקי צניעות מחמירים" הארץ (12.7.2018): "לדברי גורם בכיר בצה"ל, 'פקודת השירות המשותף שמה דגש על שירות גברים ונשים מכל אזורי החיגור בארץ. הפקודה גם קובעת שצריך להקפיד על יישומה כלשונה, ללא החמרות או הקלות. אנחנו מקבלים כמה עשרות תלונות בשנה, שמתופלות מול המפקדים בשטח. כל פנייה נבדקת [...] אין שום איסור על לבישת חולצה לבנה ואין חובה ללבוש מכנסים מעל טייץ. אותן הוראות לבוש תקפות לנשים ולגברים. אם יש הוראות אחרות, הרי שמדובר בחריגים! הגורם גם דחה את הטענה בדבר 'החמרה בדרישות הצניעות' ואמר כי צה"ל היה ונשאר מחויב 'לשירות נשים - וגברים - משמעותי'".
22 צבי טריגר "הפרדה בין גברים לנשים כהטרדה מינית" עיוני משפט לה 709, 709 (2013); דניאלה לונדון-דקל "חומה ומגדל [פיקוח] ידיעות אחרונות - 7 ימים, 22.6.2018.

בדבר פסלות של נורמות מדירות נשים, ומתכחשות לכך שיש פה עול כלפי מאן דהו. להיפך: צניעות והפרדה משווקות כגילום ראוי של שוויון מהותי. כזה שמחויב לערך של הגנה על טוהר מחשבתם של חיילים, על אי-שימת מכשול בפניהם, ועל מניעת האשמות כזב בדבר הטרדות מיניות. האחריות היא גם על החיילת, כתבה פרופסור רות גביזון בעקבות פרשת בוכריס.²³ "אולי בכל זאת צריך לחשוב גם על סידור שבו הפקידים והרל"שים של המפקדים יהיו בחורים? אולי בכל זאת יש איזה היגיון אנושי עמוק באיסור הייחוד? ואם חושבים ששילוב הוא בלב השוויון, אולי המסר צריך להיות ברור גם כלפי החיילות: אסור למפקד ואסור בבירור גם לכן. ודווקא אם המפקד הוא איש טוב וראוי להערכה - חובתך כחיילת היא לא למלא את רצונו, אלא לעזור לו לעשות את הנכון והטוב".

כשנתיים אחרי שנכתבו ההרהורים הללו בעקבות פרשת בוכריס, נראה שאותו צה"ל שהרשיע את תת-האלוף ובכך נקט עמדה נחרצת נגד הטרדות ותקיפות מיניות, כבר מגלה קשב לרעיונות הרואים סכנה בנוכחות של חיילות ליד קצינים, ומבלבלים בין קורבן למקרבן. חיילים דתיים, כך פורסם בסתיו 2018, מקבלים פטור מהכשרות למניעת הטרדה מינית, כי זה לא צנוע.²⁴ באותה תקופה פורסם גם כי מח"ט דתי שנכנס לא מכבר לתפקידו, סירב לקבל את שיבוצה של דוברת ליחידה שלו, בנימוק שהיא אישה, ולא נוח לו לשרת לצידה.²⁵ צה"ל החליף את הדוברת בדובר. בפאנל שבו השתתפתי החרתה-החזיקה אחרי צה"ל עורכת דין מטעם "פורום קהלת", שהסבירה שההחלטה משקפת התאמות ראויות והתחשבות לגיטימית במח"ט, כיוון שזה האחרון עדיין לא עשה את הדרך הרוחנית המלאה שתאפשר לו לעבוד במחיצת קצינה.²⁶ טוב עשה צה"ל, לשיטתה, שהחליף אותה בדובר גבר. מנהיגים בציבור הדתי טוענים, על רקע הדברים, שמתנהל קמפיין מרושע בצה"ל נגד שירות של קבוצות מסוימות בו. לשיטתם, לא נגד שירות נשים מתנהל הקמפיין, אלא נגד שירות חיילים דתיים.

הטריק שמוצג במחזה, המקרבן המחזיק תמידית בקורבניותו, עובד היטב בישראל גם חמישה עשורים מאוחר יותר. בנאומי ראש הממשלה, הקורבן והמקרבן הם א-היסטוריים. כפי שהעם היהודי שהובטחה לו ישראל השלמה הוא אותו עם גם אחרי אלפיים שנות, כך גם היטלר, המופתי, ועמלק עוברים רדוקציה לכדי הצורר הנצחי, האחד, וקיומו של הצורר הוא פיסת מציאות שאין להתחמק ממנה, עובדה שאמורה לגרום לאזרחי ישראל להבין שמה שחשוב הוא אך ורק הגנה על החיים עצמם. מחשבה חופשית, תרבות, צדק חלוקתי, דמיון - כל אלה הם מותרות במצב של סכנה קיומית מתמדת.

חברת הכנסת נאוה בוקר לא התנצלה אחרי שנזפה, בשבתה כמנהלת הדיון במליאת

23 משה ויסטוק "פרופ' רות גביזון בעקבות פרשת בוכריס: אולי יש איזה היגיון באיסור הייחוד" כיפה (5.12.2016) <https://bit.ly/2z59zGt>

24 "חיילים דתיים קיבלו פטור מהכשרה למניעת הטרדה מינית" ערוץ 10 5.9.2018 https://www.10.tv/news/171846#2_8_7448_15946_1589_191990001

25 אורי משגב "מפקד עוצבת הגולן החדש ביקש - ובחטיבה הוצב דובר ולא דוברת" הארץ 4.9.2018 www.haaretz.co.il/blogs/misgav/premium-1.6449160?utm_campaign=Share&utm_medium=Android_Native&utm_source=App_Share

26 עו"ד שירה קהאן מהמחלקה המשפטית של פורום קהלת, דברים שנשאה בפאנל אירוע פתיחת שנה של תכנית תל-אביב-נורת'ווסטרן (הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב, 7.10.2018).

הכנסת, בחברת כנסת אחרת, יעל פארן, על שמלתה האלגנטית אך נטולת השרוולים.²⁷ השמלה מפרה, לכאורה, את קוד הלבוש, אך היבטים רבים מדי של הקוד ושל האופן שבו הוא נאכף מקדמים למעשה החמרת כללי הצניעות על נשים. על מחאת ארגוני חברה אזרחית נגד תקנון איגוד הכדורסל לנוער, שמורה להושיב שחקניות בקבוצה מעורבת על הספסל אם הקבוצה מתמודדת נגד קבוצת נערים דתיים, כתב השר אורי אריאל כי זה "ניסיון להדיר את הציבור הדתי ושומר המסורת מכל תחום פעילות שהוא".²⁸ גם צה"ל יפסיק להתנצל בקרוב. הוא יטען שאיסור על חיילות ללבוש חולצות לבנות או ללכת בלי חזייה בשעת טרום השינה הם מה שנדרש כדי להיות הצבא של כולם. ממלכתיות היא הפרדה. משרד החינוך מנפיק תכניות לימוד שסיסמתן "האחר הוא אני", אבל האחר הוא איום. הרעיון שהרחקת קיומו של האחר מהעין ומן האוזן, שהרחקת האתגר שהוא מציב מתוקף שונותו, הוא זכות יסוד, ומגלם שוויון מהותי, חופש דת, וכבוד לשונות תרבותית - הולך ומתבסס בישראל במהירות. צה"ל כבר לא מזמין את גדעון לוי להרצאותיו. תחת זאת, הוא מנהל רשימות מפורטות המורות אילו גופים אזרחיים יכולים לדבר עם אילו דרגים בצה"ל. ארגון חוש"ן, למשל, שעוסק בחינוך והסברה למניעת אלימות והטרדות כלפי להט"ב, מורשה לדבר רק עם קצינים בדרגת סרן ומעלה.²⁹

הפרידה מן הצורך להתנצל על הפגיעה בחופש הביטוי, בחירויות יסוד ובכבוד האדם של נשים ושל אחרים, בשם כיבוד טוהר המידות של אלה שנושאים את כובד הזהות הלאומית על גבם, מלווה היום במהלך רטורי-אסטרטגי נוסף. הוא הדה-פוליטיזציה של הפגיעות האלה. כאמור בתחילת הדברים, כוחו של משטור הגוף הוא ביכולת לטעון, בה בעת, שלא מדובר בפעולה פוליטית. צניעות היא לא פגיעה בזכויות, היא רק עניין פעוט, של התחשבות, של ויתור מנומס, מצוות נשים מלומדה. נטולת כל חשיבות אידיאולוגית. הרגלת הגוף הנשי לכללי צניעות, כמו אילוף כלבים או חינוך תלמידים לשבת ישר או לשלוט בתרגילי סדר, מתחבאת מאחורי סתמיותו של הגוף, מאחורי היותו לכאורה נבדל מהלשון, לא נושא מסר או משמעות תבונית. לכאורה, אלה רק עוד כמה סנטימטרים בשרוול או בחצאית.

הוראות אילוף הכלב המדוקדקות, שעוסקות בנימת הקול של המאלף ובתנחות גופן שלו, יש ביניהן דמיון מטריד לאלה שמצטט פוקו מהוראות עיצוב גופים צייתניים בבתי ספר במאה ה-19.

במחזה: "מחזיקים ביד חטיף שהכלב אוהב. מתחילים להזיז את היד בקו ישר מהנקודה הצמודה לאפו של הכלב, לכיוון הגב של הכלב [...] מחכים עם יד סגורה בנקודה אליה

27 מורן אזולאי "עימות פרץ בכנסת בגלל שמלה שלבשה ח"כית" Ynet 16.7.2018 <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5311205,00.html>; אור קשתי "שכבת הפיקוד הזוטר בצה"ל תקבל הדרכה חיצונית רק מארגונים אורתודוקסים" הארץ 23.8.2018 www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.6409910
28 עידן יוסף "בנות ישולבו בליגה כדי לדחוק ספורטאים דתיים" News1 9.10.2018 <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-405479-00.html>
29 תמר יהל "המפקדת, יש לי משהו לספר לך" דבר ראשון 28.3.2018 <https://www.davar1.co.il/117915/>

הגענו [...] מחזיקים את החטיף מאחורי הגב ומתרחקים כמה צעדים"³⁰.

אצל פוקו: "בפעימה האחרונה של השעה יצלצל תלמיד בפעמון ובצליל הראשון יכרעו כל התלמידים על ברכיהם, זרועותיהם שלובות ועיניהם מושפלות. בהסתיים התפילה יכה המורה מכה אחת של אות להורות לתלמידים לקום על רגליהם, שנייה לסמן להם לברך את ישו והשלישית להורות להם לשבת"³¹.

הרגע החשוב ביותר במדריך למאלף הוא הדיון ב"חופשי!". "פקודה זו תמיד נאמרת בטון חיובי והיא בעצם תגמול שהכלב מקבל לאחר שציית לפקודה או לרצף פקודות"³². האוקסימורון מגיע לשיאו. גם להיות בחופש זה בפקודה. עכשיו תהיה חופשי. חופשי. עכשיו! בציווי "חופשי!" מסתיים המחזה. המחנק נמשך גם בסופו, ביציאה מן האולם.

30 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 37.

31 מישל פוקו **לפקח ולהעניש: הולדת בית הסוהר 187** (דניאלה יואל מתרגמת, 2015).

32 הניג, לעיל ה"ש 1, בעמ' 15.